

BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA KORXONALAR RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH VA IQTISODIY XAVFSIZLIGINI MUSTAHKAMLASH MEKANIZMLARI

Toxirov Akbarxon Toirxon o'g'li

Menejmenti kafedrası mustaqil izlanuvchisi,

Toshkent kimyo-texnologiya insituti

Email: phdakbar90@gmail.com

Tel: +998 90 909 01 75

ORCID: 0000-0003-0577-0277

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20811208>

Annotatsiya. Ushbu maqolada korxonalarning raqobatbardoshligi va iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash strategiyalari bozor sharoitlarida ko'rib chiqiladi. Bozor raqobatining kuchayishi sharoitida korxonalar faoliyatining barqarorligi va samaradorligini oshirish masalalari muhim ahamiyat kasb etmoqda. Maqolada iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashda moliyaviy barqarorlik, tashqi tahdidlarga qarshi chidamlilik hamda bozor talablariga moslashuvchanlikka asoslangan yondashuvlar tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida raqobatbardoshlik omillarini aniqlash va korxonalar iqtisodiy xavfsizligini mustahkamlashga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqiladi. Shuningdek, maqolada raqobatbardoshlikni oshirish uchun innovatsion texnologiyalar va strategik rejalashtirishning ahamiyati yoritiladi.

Kalit so'zlar: Iqtisodiy xavfsizlik, raqobatbardoshlik, iqtisodiy xavfsizlik, bozor sharoitlari, moliyaviy barqarorlik, innovatsion texnologiyalar, tashqi tahdidlar, strategik rejalashtirish, korxona samaradorligi, bozor talablariga moslashuvchanlik.

МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ И УКРЕПЛЕНИЯ ИХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ

Абстрактный. В данной статье рассматривается значение финансовых показателей и их анализа в обеспечении экономической безопасности предприятий. Финансовые показатели объясняют, как финансовая устойчивость, ликвидность, рентабельность и долговое состояние компании влияют на экономическую безопасность. Также рассмотрены возможности оценки уровня финансовой безопасности предприятий посредством углубленного анализа финансовых показателей и методов их расчета. В статье освещены современные подходы и методы анализа обеспечения экономической безопасности.

Ключевые слова: Экономическая безопасность, конкурентоспособность, экономическая безопасность, рыночные условия, финансовая стабильность, инновационные технологии, внешние угрозы, стратегическое планирование, эффективность предприятия, гибкость к требованиям рынка.

MECHANISMS FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES AND STRENGTHENING THEIR ECONOMIC SECURITY IN A MARKET ECONOMY

Abstract. This article examines the importance of financial indicators and their analysis in ensuring the economic security of enterprises. Financial indicators explain how the company's financial stability, liquidity, profitability, and debt status affect economic security. Also, the possibility of assessing the level of financial security of enterprises is considered through an in-

depth analysis of financial indicators and their calculation methods. The article highlights modern approaches and methods of analysis to ensure economic security.

Keywords: Economic security, competitiveness, economic security, market conditions, financial stability, innovative technologies, external threats, strategic planning, enterprise efficiency, flexibility to market requirements.

Hozirgi global bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyatining samaradorligi va barqarorligini ta'minlash eng muhim vazifalardan biriga aylandi. Bozor raqobatining keskin kuchayishi, tashqi iqtisodiy muhitning o'zgaruvchanligi va turli inqirozlar korxonalar oldiga yangi talablarga moslashishni va o'z iqtisodiy xavfsizligini mustahkamlashni talab qilmoqda. Iqtisodiy xavfsizlik korxonaning moliyaviy, operatsion va strategik jihatdan barqarorligini saqlab qolish qobiliyatini ifodalaydi. Shu bilan birga, tashqi tahdidlarga qarshi chidamlilikni oshirish, bozor talablariga tez moslashish va ichki resurslardan samarali foydalanish orqali korxona raqobatbardoshligini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar uchun raqobatbardoshlik va iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash masalasi o'z dolzarbligini yanada kuchaytirmoqda. Raqobatning kuchayishi va global muammolar, masalan, iqtisodiy inqirozlar, energiya narxlarining oshishi va pandemiyalar kabi tahdidlarga qarshi kurashish, korxonalarni iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashga va raqobatbardoshligini oshirishga undamoqda. Shu nuqtai nazardan, korxonalarning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash jarayoni ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ulardan ba'zilar moliyaviy barqarorlik, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va strategik rejalashtirishdir.

1-jadvalda korxonalar raqobatbardoshligi va iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash uchun uchta asosiy strategiya tanlab olindi: Diversifikatsiya strategiyasi, Innovatsion strategiya, Strategik hamkorlik va tarmoq yaratish strategiyasi.

1-jadval

Strategiya	Tavsifi	Misol
1. Diversifikatsiya Strategiyasi	Mahsulot va xizmatlarni kengaytirish orqali yangi bozor segmentlariga kirish.	Texnologik kompaniya, masalan, dasturiy ta'minot ishlab chiqaruvchisi yangi apparat (kompyuter yoki smartfon) ishlab chiqarishni boshlaydi.
2. Innovatsion Strategiya	Mahsulotlar, xizmatlar va jarayonlarni doimiy ravishda yangilashga qaratilgan yondashuv.	Avtomobil ishlab chiqaruvchi kompaniya yangi energiya manbalarini (masalan, elektr avtomobillar) joriy etish orqali raqobatda o'z o'rnini mustahkamlaydi.
3. Strategik Hamkorlik va Tarmoq Yaratish	Korxonalar o'rtasida samarali hamkorlik o'rnatish va resurslarni birlashtirishga qaratilgan.	Farmatsevtika kompaniyalari birgalikda tadqiqot o'tkazib, yangi dorilarni ishlab chiqish uchun hamkorlik qiladi.

Korxonalar raqobatbardoshligi va iqtisodiy xavfsizligini ta'minlovchi strategiyalar.

1. Diversifikatsiya Strategiyasi- Diversifikatsiya strategiyasi, korxonalar o'z mahsulot va xizmatlarini kengaytirish orqali yangi bozor segmentlariga kirishni maqsad qiladi. Bu strategiya korxonalarni bozor raqobatidan himoya qilishga yordam beradi, chunki ular bir necha mahsulot yoki xizmatlar bilan shug'ullanish orqali risklarni tarqatishi mumkin. Diversifikatsiya natijasida korxona turli xil daromad manbalarini yaratadi, bu esa moliyaviy barqarorlikni oshiradi.

2. Innovatsion Strategiya

Innovatsion strategiya — bu korxonalarning o'z mahsulotlarini, xizmatlarini va jarayonlarini doimiy ravishda yangilashga qaratilgan yondashuvdir. Ushbu strategiya korxonalarga bozor talablariga tez moslashish imkonini beradi, raqobatchilardan ajralib turishni ta'minlaydi va mijozlar talablarini qondirishda o'ziga xos yechimlar taklif etadi. Innovatsion strategiya, masalan, yangi texnologiyalarni joriy etish, mahsulotlarni takomillashtirish yoki yangi xizmatlarni ishlab chiqish orqali amalga oshirilishi mumkin. Korxonalar o'z ichki jarayonlarini avtomatlashtirish va raqamli transformatsiyani amalga oshirish orqali samaradorlikni oshirish va xarajatlarni kamaytirishlari mumkin. Shuningdek, innovatsion yondashuvlar, mijozlar bilan o'zaro aloqalarni yaxshilashga va bozor o'zgarishlariga tez javob berishga yordam beradi.

3. Strategik Hamkorlik va Tarmoq Yaratish

Strategik hamkorlik va tarmoq yaratish strategiyasi korxonalar o'rtasida samarali hamkorlik o'rnatish va resurslarni birlashtirishga qaratilgan. Ushbu strategiya, ayniqsa, raqobatning kuchayishi sharoitida iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash va raqobatbardoshlikni oshirish uchun juda muhimdir. Korxonalar o'zaro hamkorliklar orqali birgalikda yangi mahsulotlarni ishlab chiqishi, texnologiyalarni almashish va marketing strategiyalarini muvofiqlashtirishi mumkin. Masalan, bir nechta korxonalar birgalikda tadqiqot va rivojlantirish (R&D) faoliyatini olib borish orqali yangi innovatsiyalarni tezda amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shuningdek, ta'minot zanjirini yaxshilash va xarajatlarni kamaytirish uchun hamkorlik qilish orqali resurslardan samarali foydalanish imkoniyati yaratiladi.

Ushbu strategiyalar korxonalar raqobatbardoshligini oshirish va iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Har bir strategiya o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularni amalga oshirishda korxonaning vaziyatiga va maqsadlariga qarab tanlov qilish zarur.

2-jadvalda korxonalarning raqobatbardoshlik va iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash uchun ishlab chiqilgan uchta strategiyani samaradorlik kontekstida tahlil qilamiz. Tahlil samaradorlik ko'rsatkichlari asosida amalga oshiriladi.

Samaradorlik Ko'rsatkichlari

1. Sotuv daromadi (Revenue): Mahsulotlar va xizmatlardan olingan daromad.
2. Foyda marjasi (Profit Margin): Daromadga nisbatan foydaning foiz ko'rsatkichlari.
3. Sarmoya qaytimi (Return on Investment, ROI): Sarmoyaning foydaga nisbati.
4. Xarajatlar samaradorligi (Cost Efficiency): Har bir ishlab chiqarilgan birlik uchun xarajatlar.
5. Bozor ulushi (Market Share): Korxonaning bozor ichidagi o'rni.

3-jadval.

Strategiya	Samaradorlik Ko'rsatkichlari	Tahlil	Misol
1. Diversifikatsiya Strategiyasi	- Sotuv daromadi - Foyda marjasi - Bozor ulushi	Diversifikatsiya natijasida yangi mahsulotlar va xizmatlar taklif etilishi natijasida sotuv daromadi oshadi. O'zaro bog'liq bo'lgan mahsulotlar foyda marjasini oshirishga yordam beradi, chunki ular bir-birini to'ldirishi mumkin.	Masalan, Nike brendi sport kiyimlari va aksessuarlarini ishlab chiqarishdan tashqari, yangi sport texnologiyalari (masalan, aqlli soatlar) taklif qilib, sotuv daromadini oshirishga muvaffaq bo'ldi.
2. Innovatsion Strategiya	- Foyda marjasi - Sarmoya qaytimi (ROI) - Xarajatlar samaradorligi	Innovatsiyalar orqali mahsulot va xizmatlarning sifatini oshirish foyda marjasini oshiradi. Yangi texnologiyalarni joriy etish xarajatlarni kamaytiradi va sarmoya qaytimini (ROI) oshiradi.	Misol sifatida, Tesla kompaniyasi innovatsion elektr avtomobillarini ishlab chiqish orqali yuqori foyda marjasiga erishdi va ularning aksiyalari qiymati tez o'sdi.
3. Strategik Hamkorlik va Tarmoq Yaratish	- Xarajatlar samaradorligi - Bozor ulushi - Sarmoya qaytimi (ROI)	Hamkorlik orqali resurslar birlashtirilganda xarajatlar samaradorligi oshadi. Qo'shma tadqiqotlar orqali yangi mahsulotlar ishlab chiqish, bozor ulushini oshiradi va sarmoya qaytimi (ROI) yaxshilanadi.	Misol sifatida, Coca-Cola va McDonald's o'rtasidagi strategik hamkorlik, ichimliklar va ovqatlar uchun keng tarqalgan takliflar orqali har ikkala kompaniyaning bozor ulushini oshirishga yordam berdi.

Korxonalarining raqobatbardoshlik va iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash uchun tanlab olingan uchta strategiyani samaradorlik kontekstida tahlil

4-jadval

Samaradorlik Ko'rsatkichlari	Diversifikatsiya Strategiyasi	Innovatsion Strategiya	Strategik Hamkorlik
Sotuv daromadi	+ Yangi mahsulotlar orqali o'sish	+ Innovatsion mahsulotlar	+ Hamkorlik orqali kengayish

Foyda marjasi	+ O'zaro bog'liq mahsulotlar	+ Yuqori sifat va innovatsiyalar	- Ba'zi xarajatlar oshishi mumkin
Sarmoya qaytimi (ROI)	+ Yangi bozor segmentlaridan foyda	+ Tezkor ROI	+ Qo'shma investitsiyalar
Xarajatlar samaradorligi	- Resurslarni tarqatish	+ Innovatsion jarayonlar	+ Resurslar birlashtirilishi
Bozor ulushi	+ Yangi segmentlarga kirish	+ Yuqori innovatsion takliflar	+ Hamkorlik orqali o'sish

Samaradorlik Ko'rsatkichlari Bo'yicha Tahlil

Ushbu tahlil natijalari ko'rsatadiki, har bir strategiya o'ziga xos samaradorlik ko'rsatkichlari bilan ajralib turadi. Diversifikatsiya strategiyasi sotuv daromadi va foyda marjasini oshirishda muhim rol o'ynaydi, lekin resurslarni ko'p talab etishi mumkin. Innovatsion strategiya foyda marjasini oshirish va sarmoya qaytimi (ROI) uchun zarur bo'lib, xarajatlar samaradorligini yaxshilaydi. Strategik hamkorlik va tarmoq yaratish xarajatlarni kamaytirish va bozor ulushini oshirishda juda samarali bo'lib, qo'shma tadqiqotlar orqali yangi imkoniyatlar yaratadi.

Zavod ishlab chiqarish jarayonlarida isrofgarchiliklarni kamaytirish va xarajatlarni nazorat ostida ushlab turish bo'yicha choralar ko'rish lozim. Buzavodning sof foyda ko'rsatkichini yaxshilashda muhim omil bo'ladi. Jarayonlarni optimallashtirish va energiya samaradorligi bo'yicha ishlar amalga oshirilishi kerak.

References:

1. Akbarov, A., & Ermatov, M. (2024). TADBIRKORLIK FAOLIYATIDA IQTISODIY XAVFSIZLIK KO'RSATKICHLARI VA ULARNI BAHOLASH USULLARINING TAHLILI. *Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil*, 2(5), 19–25. <https://doi.org/10.60078/2992-877X-2024-vol2-iss5-pp19-25>
2. Karimov , E. G. (2023). KORXONALAR MOLIYAVIY TAHLILINING AHAMIYATI. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, 1(10), 714–715. https://doi.org/10.55439/GED/vol1_iss10/a136
3. Е. В. БАННИКОВА Е. В. ПРОВАЛОВА В. Е. ПРОВАЛОВ РОЛЬ ФИНАНСОВОГО АНАЛИЗА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА. *ОМСКИЙ НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК. СЕРИЯ «ОБЩЕСТВО. ИСТОРИЯ. СОВРЕМЕННОСТЬ»* ТОМ 7 № 1. DOI: 10.25206/2542-0488-2022-7-1-104-111
4. Шумилина Вера Евгеньевна, Полуян В. И. Анализ экономической безопасности хозяйствующего субъекта. AUS PUBLISHERS. doi.org/10.26526/chapter_60258635899182.47583459
5. LIUBOKHYNETS, Larysa & KATKOVA, Tetyana & KRAVCHYK, Yurii. (2022). ANALYSIS OF FINANCIAL AND ECONOMIC PREREQUISITES FOR ENSURING ECONOMIC SECURITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISE. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. 304. 167-173. 10.31891/2307-5740-2022-304-2(1)-23.

6. Zakharov, Vladimir & LUDUSHKINA, Elena & KORNILOVA, Elena & KISLINSKAYA, Marina. (2021). Security of complex economic systems: Risk management of their digital transformation. *Economic Analysis: Theory and Practice*. 20. 592-623. 10.24891/ea.20.4.592.